

Уйғун УРИНОВ

Бухоро муҳандислик технология институти,
машинасозлик технологияси кафедраси
докторанти, педагогика фанлари бўйича фалсафа
доктори, (PhD)

Наргиза РАЖАБОВА

Низомий номидаги Тошкент давлат
педагогика университети магистранти

**ОЛИЙ ТАЪЛИМДА ИННОВАЦИОН ФАОЛИЯТНИНГ ЭНГ МУҲИМ
МАСАЛАЛАРИ**

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёев томонидан қабул қилинган қарор ва фармонларнинг ижросини таъминлаш мақсадида олий таълим муассасаларида замонавий таълимни амалга оширишда ўқув фанлари бўйича янги ахборот технологияларининг тез ва қулай фойдаланиши имконини берувчи турларидан ҳар бир талаба ва ўқитувчи эркин фойдалана оладиган шароитни яратиш мақсадга мувофиқдир. Мақолада талабанинг шахсий хислатлари педагогик жараённинг субъекти сифатида ёритилади. Олимларимиз томонидан касбий фаолиятнинг самарасини ошириш билан йўғрилган инсон ҳаётининг энг ижодий давлари, етуклик босқичлари тўғрисида фикрлари келтирилган. Ўқитувчи фаолиятидаги креативликнинг бир неча босқичлари баён этилган. Ўқитувчи фаолиятида ўз-ўзини фаоллаштириш, ўз ижодкорлиги, ўз-ўзини билиши ва яратувчилиги мотивлар муҳим аҳамият касб этади. Инновацион фаолиятнинг асосий функциялар келтирилган.

Таянч иборалар: талаба, ўқитувчи, ижодкорлик, креативлик, педагогик жараён, олий таълим, ўқув фанлари, ахборот технологиялари, касбий фаолият, инновацион фаолият

В целях обеспечения реализации решений и указов Президента Республики Узбекистан Ш. Мирзиёева целесообразно создать условия для свободного доступа к новым видам информационных технологий в высшем образовании при внедрении современного образования. В статье описаны личностные качества студента- как субъекта педагогического процесса. Наши ученые высказали свои взгляды на самые творческие периоды жизни человека, этапы зрелости, которые сопровождаются повышением эффективности профессиональной деятельности. Описаны несколько этапов творчества в обучении. Мотивы самоактивации, самосовершенствования, самопознания и творчества, которые играют важную роль в деятельности учителя. Перечислены основные функции инновационной деятельности.

Ключевые слова: студент, преподаватель, творчество, педагогический процесс, высшее образование, педагогические науки, информационные технологии, профессиональная деятельность, инновационная деятельность.

In order to ensure the implementation of decisions and decrees of the President of the Republic of Uzbekistan Sh. Mirziyoyev, it is advisable to create conditions for free access to new types of information technologies in higher education with the introduction of modern education. The article describes the personal qualities of a student as a subject of the pedagogical process. Our scientists expressed their views on the most creative periods of human life, stages of maturity, which are accompanied by an increase in the efficiency of professional activity. Several stages of creativity in learning are described. Motives of self-activation, self-improvement, self-knowledge and creativity play an important role in the activities of teachers. The main functions of innovation are listed.

Key words: student, teacher, creativity, pedagogical process, higher education, pedagogical sciences, information technology, professional activity, innovative activity.

Бугунги кунда Ўзбекистон Республикасида барқарорлашув ҳукм сураётган бир пайтда иктисодиётнинг чуқур модернизациялашувига эришмай туриб инновациялар диффузиясига, яъни янги ғоя, ишланма ва технологиялар жорий этилиши ва жадал тарқалишига эришиш қийин. Бунинг учун эса, авваламбор, таълим, илм-фан ва саноат интеграциясини таъминлаш, шунингдек, инновацион маҳсулотларга бўлган талабни оширадиган янги компаниялар ташкил этилишини рағбатлантирувчи янги саноат тармоқларини яратишга кўмаклашадиган бир қатор аниқ техник ечимларни жорий қилиш талаб этилади

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёев томонидан 2017 йил 30 ноябрда тасдиқланган «Ўзбекистон Республикаси инновацион ривожланиш вазирлиги фаолиятини ташкил этиш тўғрисида»ги № ПК-3416-сонли қарорида «.....аҳоли ҳаёт даражаси ва сифатини яхшилаш,

унинг фаровонлигини оширишни таъминлаш бўйича давлат органлари ва ташкилотлари фаолиятини ҳар томонлама таҳлил қилиш ва прогноз қилиш, шунингдек, мамлакат ижтимоий-иқтисодий салоҳиятининг барқарор ўсиши учун зарур шарт-шароитларни таъминлай оладиган фан ва инновацияларни ривожлантиришнинг замонавий инфратузилмасини шакллантириш” каби устувор вазифалар қўйилди. Шу устувор вазифаларни ижросини таъминлаш мақсадида олий таълим соҳасида бугунги кунда анчагини салмоқли ишлар амалга оширилмоқда. Таълим жараёнида талабаларга билим олиш ва амалий кўникмаларни шакллантиришда профессор-ўқитувчилар янги педагогик ва инновацион технологияларни қўллаган ҳолда мақсадга эришмоқдалар.

Олий таълим муассасасида инновацион фаолиятнинг субъекти ҳисобланган ўқитувчи шахсининг ижтимоий-маданий, интеллектуал ва ахлоқий имкониятлари юксак аҳамиятга молик бўлади.

Замонавий таълимни амалга оширишда ўқув фанлари бўйича янги ахборот технологияларининг тез ва қулай фойдаланиш имконини берувчи турларидан ҳар бир ўқувчи ва ўқитувчи эркин фойдалана оладиган шароит яратишдан иборат. Ҳозирда сифатли таълим бериш учун анъанавий иккита томон — ўқувчи-ўқитувчига зарур ахборотларни етказиб турувчи хизматдан иборат учинчи томон фаолиятини ташкил қилиш зарур.

Бу йўналиш ахборот технологияларини таълим-тарбия жараёнига жорий қилиш йўналиши деб номланади. Шу ахборотларни ўқувчилар тушуна оладиган мантиқий шаклларда ифодалаш ўқувчи билан ўқитувчининг вербал мулоқотини ташкил қилади.

Талабанинг шахсий хислатлари педагогик жараённинг субъекти сифатида ёритилади. Унга қуйидагиларни киритиш мумкин: ўқитишнинг ҳозирги ва келгуси босқичлари учун қабул қилинган ўқув - тарбия жараёнининг мақсади, вазифаси ва кўрсатмаларини англай билиш; интеллектуал меҳнатнинг янги тадбирларини эгаллаш; мақсадга мувофиқ касбий ўз-ўзини тарбиялаш ва мустақил таҳсил олиш, қийинчиликларни аъло даражада енга билиш, ўсиш ва мустаҳкам ўрин эгаллашнинг кенгаётган интеллектуал ва касбий имкониятлари, истикболлари билан қониқиш, ўзининг социал роли, функциясини бажаришида фаол муносабатда бўлиш ва ҳоказо.

Инновацион педагогик жараённинг муҳим унсурлари шахснинг ўз-ўзини бошқариши ва ўзини-ўзи сафарбар қила олиши ҳисобланади. Унинг энг муҳим йўналишларидан бири талабаларнинг билиш фаолиятини ривожлантириш. Бундай йўналиш талабаларнинг ўқув ишларини фаоллаштириш, уларнинг касбий ихтисослашишини аниқлаб олиш фаоллигини ўз ичига олади.

Таянч йўналишлар – таълим, фан ва ишлаб чиқаришнинг интеграциялашуви, уларнинг ўзаро алоқаларида янги тамойилларга ўтиш. Шундай қилиб, инновацион фаолият омиллари назарияси таҳлили унинг энг муҳим йўналиши гуманистик аксиология экан деган ҳулосага олиб келади.

Инновацион фаолиятга аксиологик ёндашув инсоннинг ўзини янгилик яратиш жараёнига бахшида қилиши, унинг томонидан яратилган педагогик қадриятлар жамини англатади. Аксиология инсонга олий қадрият ва ижтимоий тараққиётнинг бирдан – бир мақсади сифатида қарайди.

Ўқитувчининг инновацион фаолияти тузилмаси. Ўқитувчининг инновацион фаолиятига яратувчилик жараёни ва ижодий фаолият натижаси сифатида қаралади.

Олимларимиз касбий фаолиятнинг самарасини ошириш билан йўғрилган инсон ҳаётининг энг ижодий даврлари, етуклик босқичлари тўғрисида фикр юритадилар. Улар етук инсонларнинг профессионализми, шахс ривожланишининг гуллаган давридаги психик қонуниятлари, профессионализмга етишдаги баландликлардан ўта олиш масалалари билан шуғулланганлар. Улар объектив омилларга олинган таълимнинг сифатини, субъектив омиллари эса инсоннинг истеъдоди ва қобилиятини, ишлаб чиқариш вазифаларини самарали ҳал қила олишидаги масъулияти, мутахассисларга ёндашувини киритадилар.

Юксак профессионализмга эришишнинг омиллари сифатида қуйида-гилар кўрсатилади: истеъдод нишонлари; уқувлилик; қобилият; истеъдод; оила тарбияси шароити; ўқув юрти; ўз хатти-ҳаракати.

Акмеология илмий нуқтаи назардан профессионализм ва ижод муносабадида олиб қаралади. Бунда қуйидаги категориялар фарқланади: ижодий индивидуаллик; ўзининг ўсиш ва такомиллашиш жараёни; ўз имкониятларини амалга ошириш сифатидаги креатив тажрибаси.

Ўқитувчининг ижодий индивидуаллиги қуйидагилардан иборат: интеллектуал - ижодий ташаббус; билимлар кенглиги ва чуқурлиги интеллектуал қобилияти; зиддиятларга нисбатан хушёрлик, ижодга танқидий ёндашув, вужудан яратувчиликка курашчанлик қобилияти; ахборотларга ташналик, муаммолардаги ғайриодатийликка ва янгиликка бўлган ҳис – туйғу, профессионализм, билишга бўлган чанқоқлик.

Шу тарика ўқитувчининг ижодий индивидуаллигини шакллантириш шахс ривожланиши ва англанишининг динамик инновацион жараёни сифатида тушунилади.

Ижодий индивидуалликни тавсифлайдиган самарали ўз-ўзини англаш қуйидагиларни қамраб олади: ўзини бошқаларга қиёс қилиш асосида ўз шахсининг бетақдор эканлигини англай олиши; ўзи тўғрисидаги креатив кўринишлар ва тасаввурлари тўплами; индивидуал креатив ўзига хосликларнинг бир бутунлиги ва уйғунлиги, ички бирлиги; шахснинг ўз ривожланишидаги динамиклик ва доимийлик жараёни ва унинг ижодкор сифатида шаклланиши; шахс ўзини намоён қила олиши ва ўзининг муайян ишларни амалга оширишга ҳозир турганлиги; ижодкор сифатида ўзини бахшида қила олиши ва шахсий ҳамда ижтимоий вазиятларда ўзининг ўрнини англай олиши.

Инновацион фаолият тузилмаси таҳлилида акмеологик ёндашув ўқитувчининг касбий маҳорати чўққиларига эришувида унинг шахси ривожланиш қонуниятларини очиш имконини беради.

Ўқитувчи фаолиятидаги креативликнинг бир неча босқичларини белгилаш мумкин:

Биринчи босқичда тайёр методик тавсияномалар кўчирилади; иккинчи босқичда мавжуд тизимга айрим мосламалар (модификациялар), методик усуллар киритилади; учинчи босқичда ғояни амалга ошириш мазмуни, методлари, шакли тўла ишлаб чиқилади; тўртинчи босқичда ўқитиш ва тарбиялашнинг ўз бетақдор концепцияси ва методикаси яратилади.

Ўқитувчининг инновация фаолияти тузилмасидаги энг муҳим компонент бу рефлексиядир. Рефлексия ўқитувчининг ўз онги ва фаолиятини белгилаш ва таҳлил қила олиш, ўз фикри ва ҳаракатларига ташқаридан назар солиш деб қаралади. Педагогикага оид адабиётларда рефлексив жараёнларни изоҳлашнинг икки анъанаси мавжудлиги айтилади: объектлар моҳиятини изоҳлашга ва уларни конструкциялашга олиб келадиган онгнинг рефлексив таҳлили; шахслараро мулоқот маъносини тушуниш рефлексияси.

Бу билан боғлиқ равишда педагог олимлар қуйидаги рефлексив жараёнларни фарқлайдилар: ўз-ўзини ва бошқаларни тушуниш; ўз-ўзига ва бошқаларга баҳо бериш; ўз-ўзини ва бошқаларни изоҳли таҳлил қилиш.

Ўқитувчининг инновацион фаолиятини шакллантириш шартлари.

Инновационлик педагогик жараённи ифодалаб, нафақат унинг дидактик қурилмасига, балки ўқитувчининг ижтимоий моҳиятли натижалари ва руҳий қиёфасига ҳам тааллуқлидир.

Инновационлик очиқликни, бошқалар фикрининг тан олиншини билдиради. Ўқитувчининг инновацион фаолияти турли хилдаги қарашларнинг тўқнашуви ва ўзаро бойитилиши динамикасида амалга ошишини кўзда тутаяди.

Ўқитувчининг инновацион фаолиятини самарали амалга ошириш бир қатор шарт-шароитларга боғлиқ. Унга ўқитувчининг тайинли мулоқоти акс фикрларга нисбатан беғараз муносабат, турли ҳолатларда рационал вазиятнинг тан олиншини ўқитишга тайёрлиги киради. Бунинг натижасида ўқитувчи ўз билим ва илмий фаолиятини таъминлайдиган кенг қамровли мавзу (мотив)га эга бўлади.

Ўқитувчи фаолиятида ўз-ўзини фаоллаштириш, ўз ижодкорлиги, ўз-ўзини билиши ва яратувчилиги мавзу (мотив)лар муҳим аҳамият касб этади. Бу эса ўқитувчи шахсининг креативлигини шакллантириш имкониятини беради.

Янгилик киритишнинг муҳим шarti мулоқотнинг янги вазиятини туғдиришдир. Мулоқотнинг янги вазияти - бу ўқитувчининг ўз мустақиллик мавқеини, дунёга, педагогик фан, ўзига бўлган янги муносабатни ярата олиш қобилиятидир. Ўқитувчи ўз нуқтаи назарларига ўралашиб қолмайди, у педагогик тажрибаларнинг бой шакллари орқали очилиб, мукамаллашиб боради. Бундай вазиятларда ўқитувчининг фикрлаш усуллари, ақлий маданияти ўзгариб боради, ҳиссий туйғулари ривожланади.

Кейинги шarti - бу ўқитувчининг маданият ва мулоқотга шайлиги.

Ўқитувчининг инновацион фаолияти воқеликни ўзгартиришга, унинг муаммолари ва усуллари ечишни аниқлашга қаратилгандир. Ўқитувчи ва талаба ўртасидаги мулоқот намунасининг ўзгариши инновацион фаолият шартларидан биридир. Янги муносабатлар анъаналарда бўлганидек, қистовлар, ҳукмга бўйсунуш каби унсурлардан ҳоли бўлиши лозим. Улар тенгларнинг ҳамкорлиги, ўзаро бошқарилиши, ўзаро ёрдам шаклида қурилган бўлиши даркор. Улар муносабатларидаги энг муҳим хусусияти бу ўқитувчи ва талабаниннг ижоддаги ҳамкорлигидир.

Инновацион фаолият қуйидаги асосий функциялар билан изоҳланади:

- касбий фаолиятнинг онгли таҳлили;
- меъёрларга нисбатан танқидий ёндашув;
- касбий янгиликларга нисбатан шайлик;
- дунёга ижодий яратувчилик муносабатида бўлиш;

• ўз имкониятларини рўёбга чиқариш, ўз турмуш тарзи ва интилиш-ларини касбий фаолиятида мужассам қилиш.

Демак, ўқитувчи янги педагогик технологиялар, назариялар, концепцияларнинг муаллифи, ишлаб чиқарувчиси, тадқиқотчиси, фойдаланувчиси ва тарғиботчиси сифатида намоён бўлади.

Ҳозирги жамият, маданият ва таълим таракқиёти шароитида ўқитувчи инновация фаолиятига бўлган зарурият қуйидагилар билан ўлчанади:

• ижтимоий-иқтисодий янгиланиш таълим тизими, методология ва ўқув жараёни технологиясининг тубдан янгиланиш талаб қилади. Бундай шароитда ўқитувчининг инновация фаолияти педагогик янгиланган яра-тиш, ўзлаштириш ва фойдаланишдан иборат бўлади;

• таълим мазмунини инсонпарварлаштириш доимо ўқитишнинг янги ташкилий шакллари, технологияларини қидиришни тақозо қилади;

• педагогик янгиланган ўзлаштириш ва уни татбиқ этишга нисбатан ўқитувчининг муносабати характери ўзгариши.

Ўқитувчининг инновацион фаолияти таҳлили янгиланган киритишнинг самарадорлигини белгиловчи муайян меъёрлардан фойдаланишни талаб қилади. Бундай меъёрларга - янгиланган, самарадорлик (оптимальность), юқори натижаллик, оммавий тажрибаларда инновацияни ижодий қўллаш имкониятлари қиради

Педагогик янгиланган ўз моҳиятига кўра оммавий тажрибалар мулки бўлиб қолиши лозим. Педагогика янгиланган дастлаб айрим ўқитувчиларнинг фаолиятига олиб кирилади. Кейинги босқичда - синалгандан ва объектив баҳо олгандан сўнг педагогик янгиланган оммавий татбиқ этишга тавсия этилади.

Ўқитувчининг инновацион фаолияти ўз ичига янгиланган таҳлил қилиш ва унга баҳо бериш, келгусидаги ҳаракатларнинг мақсади ва концепциясини шакллантириш, ушбу режани амалга ошириш ва таҳрир қилиш, самарадорликка баҳо беришни қамраб олади.

Инновацион фаолиятнинг самарадорлиги педагог шахсияти билан белгиланади.

Ўқитувчининг инновацион фаолиятга бўлган қобилиятларининг асосий хислатлари белгилаш мумкин. Унга қуйидаги хислатлар тааллуқли:

• шахснинг ижодий-мотивацион йўналганлиги. Бу - қизиқувчанлик, ижодий қизиқиш; ижодий ютуқларга интил иш; пешқадамликка интилиш; ўз камолотига интилиш ва бошқалар;

• креативлик. Бу – ҳаёлот (фантастлик), фараз; қолиплардан ҳоли бўлиш, таваккал қилиш, танқидий фикрлаш, баҳо бера олиш қобилияти, ўзича мушоҳада юритиш, рефлексия;

• касбий фаолиятни баҳолаш. Бу - ижодий фаолият методологиясини эгаллаш қобилияти; педагогик тадқиқот методларини эгаллаш қобилияти; муаллифлик концепцияси фаолият технологиясини яратиш қобилияти, зиддиятни ижодий бартараф қилиш қобилияти; ижодий фаолиятда ҳамкорлик ва ўзаро ёрдам бериш қобилияти ва бошқалар;

• ўқитувчининг индивидуал қобилияти. Бу - ижодий фаолият суръати; шахснинг ижодий фаолиятдаги иш қобилияти; қатъиятлик, ўзига ишонч; масъулиятлилик, ҳалоллик, ҳақиқатгўйлик, ўзини тута билиш ва бошқалар.

Инновацион фаолият тадқиқотлари ўқитувчининг инновацион фаолиятга ҳозирлиги меъёрларини белгилашга имкон берди:

• инновацион фаолиятга бўлган заруриятни англаш;

• ижодий фаолиятга жалб қилинишига шайлик;

• шахсий мақсадларни инновацион фаолият билан мослаштириш;

• ижодий муваффақиятсизликларни енгишга шайлик;

• инновацион фаолиятни ижро этиш учун технологик шайлик даражаси;

• инновацион фаолиятнинг касбий мустақилликка таъсири;

• касбий рефлексияга бўлган қобилият.

Олий таълим муассасидаги инновация жараёнлари характери киритилган янгиланган хусусиятлари, ўқитувчиларнинг касбий имкониятлари, янгиланган киритиш ташаббускорлари ва иштирокчиларининг инновацион фаолиятлари хусусиятлари билан белгиланади.

Инновацион фаолиятда энг муҳим масалалардан бири - ўқитувчи шахсидир. Ўқитувчи-новатор сермахсул ижодий шахс бўлиши, креативликни, кенг қамровли қизиқиш ва машғулликни, ички дунёси бой, педагогик янгиланганларга ўч бўлиши лозим.

Ўқитувчини инновацион фаолиятга тайёрлаш икки йўналишда амалга оширилиши лозим: янгиланган идрок қилишга инновацион шайликни шакллантириш; янгича ҳаракат қила олишга ўргатиш.

Инновацион фаолиятни ташкил этишда талабаларнинг ўқув-билиш фаолияти ва уни бошқариш алоҳида аҳамиятга эга.

Адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикаси инновацион ривожланиш вазирлиги фаолиятини ташкил этиш тўғрисида”ги ПҚ-3416-сонли Қарори. www.lex.uz.
2. Голиш Л.В. Таълимнинг фаол усуллари: мазмуни, танлаш, амалга ошириш. Экспресс-қўлланма. – Т.- 2001.-68 б.
3. Заир-Бек Е.С. Теоретические основы обучения педагогическому проектированию: Автореф. дис. ...докт. психол. наук. – СПб.: РГПУ, 1995. – 35 с.
4. Ким В.Л. Преподаватель в процессе обучения в информационной педагогической среде // Республика илмий-амалий конференция материаллари. -Т.: 2005. -Б. 55-59.
5. Коменский Я.А. Избранные педагогические сочинения: В 2 т. -М.: Педагогика, 1982. –Т.: 2. – 576 с.
6. Панкова Г.Д. Преподаватель в процессе обучения информационной педагогической среде // Вестник Кыргызского национального университета им. Баласагына. «Наука и образование» Серия 6. - 2004.-Б.55-58.
7. Педагогика: педагогические теории, системы, технологии: Учеб.для студ. Высш. И сред. Пед. Учеб. Заведений // С.А.Смирнов и др. – М.: Академия, 2001.-512 с.
8. Педагогика: Учеб. Пособие // Под ред. П.И.Пидкасистого. - М.: Высшее образование, 2006. – 432 с.
9. Педагогика. Учебное пособие для студентов педагогических вузов и педагогических колледжей // Под ред. П.И.Пидкасистого. – М.: Педагогическое общество России, 2004. – 608 с.

Абдурахмат ХАМРАКУЛОВ

Наманганский инженерно-строительный институт,
кандидат педагогических наук

РОЛЬ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В САМОСТОЯТЕЛЬНОМ ОБУЧЕНИИ

В этой статье рассмотрены вопросы о создании широких возможностях для усвоения предметом при использовании компьютерных технологий в обучении начертательной геометрии..

Ключевые слова: компьютер, чертеж, самостоятельное обучение, педагогические технологии, личность, самооценка, электронный учебник, анализ, синтез, природный интерес, заинтересованность в достижениях.

This article considers that the use of computer technologies in teaching descriptive geometry creates wide opportunities for learning the subject.

Key words: computer, chetrezh, independent learning, pedagogical technologies, personality, self-assessment, electronic textbook, analysis, synthesis, natural interest, interest in achievements.

Ўйбу мақолада тавсифий геометрияни ўқитишда компьютер технологияларидан фойдаланиш мавзусини ўрганиш учун имкониятлари хусусида фикр юритилган.

Калит сўзлар: компьютер, мустақил таълим, педагогик технологиялар, шахс, ўз-ўзини баҳолаш, электрон дарслик, таҳлил, синтез, қизиқиш.

В области подготовки кадров политика государства непрерывно через систему образования уделяет внимание поиску всесторонне развитых личностей.

Одно из требований времени - организация образования на основе педагогических технологий. Основная задача поддержки педагогических технологий состоит в быстром усвоении учащимися и студентами знаний в процессе урока, использование знаний на практике и формировании квалификации. В настоящее время развитие информационно-коммуникационных технологий оказывает положительное влияние в педагогической деятельности.

Невозможно представить самостоятельное обучение и дистанционное обучение без использования информационно коммуникационных технологий (ИКТ).